

Zondag 13 december 1914 – ochtendeditie

Voor de universiteit van Leuven.

Curatoren der universiteit van Amsterdam hebben zich de vraag gesteld of, nu de ramp die Leuven getroffen heeft, ook de boekerij der daar gevestigde universiteit heeft doen verloren gaan, de universiteit van Amsterdam haar zusterinstelling te hulp zou kunnen komen, door een aantal dubbels der universiteitsbibliotheek beschikbaar te stellen voor de wederopbouw der Leuvense universiteitsbibliotheek.

De curatoren hebben die vraag in bevestigende zin beantwoord waarbij zij echter opmerken, dat eerst door nader overleg met de bestuurders der Leuvense bibliotheek zal kunnen blijken, welke der beschikbare dubbels aldaar van nut kunnen zijn, zodat voorlopig met een in algemene termen gehouden aanbod zal moeten worden volstaan. Volgens mededeling van de curatoren heeft de bibliothecaris van onze universiteitsbibliotheek zijn instemming met dit denkbeeld betuigd.

Zij stellen nu de raad voor, hen te machtigen zodra de gelegenheid daartoe gunstig zal zijn, de in de bibliotheek der universiteit aanwezige dubbels, welke daar gemist kunnen worden, beschikbaar te stellen voor het herinrichten van de Leuvense universiteitsbibliotheek.

Londen, 12 december. Het Franse communiqué van hedenmiddag luidt aldus:

De Duitsers hebben de westelijke oever van het IJzerkanaal ontruimd. Wij houden deze thans bezet.

De 16^e november zijn de Duitsers volgens hun eigen berichten naar deze zijde van de IJzer teruggetrokken. Zij hadden aan de andere oever nog steeds enige stellingen bezet welke zij thans mede hebben ontruimd. Voor het succes van de artillerie der bondgenoten vergelijkte men het telegram van de correspondent van de Times in Noord-Frankrijk, dat is opgenomen in ons avondblad van gisteren.

Belgische vluchtelingen.

De inspecteur der volksgezondheid, in het bijzonder belast met het toezicht op de handhaving betreffende de volkshuisvesting, jhr. G. de Graeff, heeft Vlissingen bezocht, waar hem is gebleken, dat het onderzoek naar de overbevolking onder de Belgische vluchtelingen zover is gevorderd, dat met de ontruiming een aanvang kan worden gemaakt.

Te Vlissingen zijn thans ongeveer 5000 vluchtelingen in particuliere woningen gehuisvest. Het aantal van deze woningen bedraagt ongeveer 800. Er worden daar 4 loodsen gebouwd, die elk 350 à 400 mensen kunnen bevatten.

Het algemeen streven is echter, te bewerkstelligen, dat de mensen zich zoveel mogelijk in de door de regering gestichte vluchtdorpen zouden vestigen.

Het onderzoek vanwege de inspectie der volkshuisvesting in het algemeen is reeds geruime tijd gaande en maakt goede vorderingen; zo is thans van het district Oostburg bekend, welke woningen wegens overbevolking voor ontruiming in aanmerking komen.

Vrijdagnamiddag hebben de nog te Oostburg vertoevende Belgische vluchtelingen, uit wiens midden een comité was gevormd, hulde gebracht aan de heren H.S. Gratama, burgemeester, en A. Mijs, vice-consul van België, in de door de vluchtelingen netjes versierde

Graanbeurs. Aan H.M. koningin Wilhelmina werd een telegram gezonden met dankbetuiging voor de gastvrijheid, op Nederlandse bodem ondervonden. Mej. Jeanne Brouwer, van Mechelen, hield een toespraak: aan H.M. de koningin der Nederlanden. De Heer H. Van de Velde, van Aalst, bracht dank aan de heer burgemeester, en de heer A. van Nuffel, van Antwerpen, huldigde de heer Mijs. Aan de burgemeester en de viceconsul werden albums, bevattende een 600-tal namen van de hoofden van gezinnen der vluchtelingen, overhandigd. Aan mevrouw Gratama en mevrouw Mijs werden prachtige ruikers aangeboden.

De Oorlog – Uit België.

Een Belgisch berichtgever van het Handelsblad schrijft: Veel is geschreven en gejammerd over de verwoesting in tal van steden en dorpen, maar de ellende is enkel een schaduw van het lijden, dat weldra in honderdtallen van huizen zal binnendringen. Van huizen, waarvan de inwoners weleer op welstand mochten bogen ... De hele bekommernis van het ogenblik bestaat in het aanwenden van middelen tot bevoorrading van de bevolking eerst en vooral van bloem, tarwe of meel. Minstens $\frac{3}{4}$ der bevolking van de buiten leeft sedert een maand op roggebrood.

Gedurig komen er steden en gemeenten bij, weer de nood nog nijpender is dan in de gewone plaatsen. Zo bv. te Dendermonde; daar zijn reeds ruim 5000 inwoners van de 10.000 teruggekeerd, meest allen tot de werkende klasse behorend. Anderen zijn opgenomen in de naburige gemeenten. Maar alle nijverheid en werk is uit Dendermonde verdwenen; alle nijverheidsgestichten zijn vernield of zo gehavend, dat aan een herneming van het werk niet te denken valt. Wat meer is, alle grondstoffen zijn mee vernield en verkeersmiddelen ontbreken om ze aan te voeren. Machines zijn

eveneens door het vuur onbruikbaar gemaakt of onder de puinen bedolven.

Het paleis van justitie is vernield en de rechtbank heeft haar zetel overgebracht naar St. Niklaas. Het verkeer is volkomen geschorst. De huizen van alle magistraten en gerechtsbedienden zijn vernield. De 5000 teruggekomenen moeten bijna allen door de liefdadigheid ondersteund worden. De ellende te Mechelen, Boom, Duffel, Willebroek en in de gemeenten tussen Antwerpen-Mechelen gelegen, is bijna even groot als te Dendermonde, maar het is nog erger in geheel het overige deel der provincie West-Vlaanderen, waar alles werd opgeëist. In menige plaats moet de bevolking door de Duitse troepen gespijzgd worden.

Veel vee is met de inwoners verdwenen. Het overige wordt zo goed het kan zijn, gevat om het in leven te houden. Het is de ondergang van de veestapel voor verscheidene jaren na de oorlog en welke ellende in de tussentijd.

Dagboek van de oorlog (KVdW).

Brussel, 17 november.

Dit wondere jaar, zag als het ware één der schoonste zomers stuk schieten - het is in Brussel, onder het aanhoudende kanongebulder om Vilvoorde en voor Antwerpen de indruk geweest, en de enige die wij kregen – dit jaar bracht ons een najaar bracht van soms ontzettende, van soms prachtige weemoed, en nu geeft deze winter vol plotse verscheidenheid, een fris zonnige dag als in het vroegste voorjaar, vol huivering in de lucht, en die u kil en blij door de leden vaart. Ik loop langs de voorhaven, en zie het haastig klotsende water, dat diepblauw met zilveren, opwellende kuifjes, in korte golfjes breekt als op een schilderijtje van Patinir. En, tot mijn vreugde en

verrassing: langs de kaden, kiel aan kiel, de lange, smalle rijpgekleurde lijven van honderd schepen, binnenvaartbodems, die, onder Hollandse vlag, o, het helle Hollandse vlaggetje dat flapperwapperend danst aan iedere boom van de dubbele laan der masten!, die, onder hoede van de Amerikaanse Verenigde Staten en door de zorgen van een neutrale staat, welke sedert maanden niet ophoudt ons dergelijke liefdezorgen te plegen, Brussel komen bevoorraden aan graan, aan droge peulvruchten, aan andere eetwaren nog.

Maanden al had de voorhaven leeg gelegen. De kranen langs de oevers waren roerloze smee-karmen boven het lege kanaal. Zelfs de twee warmzwart geteerde schuiten, met hoekige rompen, die ons, zomer en winter, tweemaal in de week uit Zeeland verse mosselen plegen aan te brengen, waren sedert de aanvang van de oorlog weggebleven; boven Lakenbrug was hun touwen bintwerk verdwenen, liet als een gat midden in de vertrouwde horizon en zijn rechtlijnig perspectief.

Thans zijn zij er weer, en er zijn nog veel, veel andere boten, en het is prachtig lenteweer ...

Van de zomer moesten hier pompeuze feesten plaats hebben: Brussel-zeehaven, eindelijk voltooid, zou worden ingehuldigd ... Daar kwam natuurlijk niets van. En in de plaats der oorlogsschepen van alle naties, die de verbinding van de hoofdstad met de zee zouden komen vieren, hebben wij de ijlte gekregen, de verschrikkelijke ijlte, "le hâvre de la mort, gelijk Agrippa d'Aubigné zegt, als de peilloze, oneindig zware gaping van de honger.

Maar, nu zijn er de platte, Hollandse boten met het sidderend blijde vlaggetje, sidderend en blij als onze ledematen in de fijn trillende

lucht. En mijn vreugde erom is dieper en vromer, dan zij ware geweest om de pompeuze inhuldigingsgaljoten.

19 november.

Vier dagen na de naamdag van de koning, die van koningin Elisabeth.

En ik denk aan haar beschermheilige, en aan het zeer uitzonderlijk mirakel dat deze beschoren werd: verdacht van al te milde caritate, ondervond zij haar goedheid in schoonheid, het brood dat zij de armen droeg in de overvloedige bloei van rozen veranderd ...

Wij hebben geweten welke oneindige, welke bodemloze kelders van goedheid onze Koningin droeg, sedert zij uit Beieren kwam als gemalin van onze toekomstige vorst, en de faam van naastenliefde in een land van hartstocht en milde overgave als het onze haar was vooruitgegaan. Helpster van haar vorstelijke vader, een bekend oculist, bracht zij ons tegemoet een hulpvaardigheid, een kiese en zeer natuurlijke, een losse en lichthartige sympathie voor alle, en niet het minst voor morele ontberingen, waarvan onmiddellijk door bevoegden in liefdadigheid werd erkend, dat hier geen sprake kon zijn van wetenschappelijke filantropie. En het is daarom, dat ons jong koninginnetje bij de mindere lui zulke grote wederliefde vond. Want de echte armen, zij die in hun armoede vastzitten als de diamant in zijn bolster (en men moest hier de termen der stelling kunnen omkeren, en zeggen: als een klompje aarde binnen de onbreekbare wanden van een reusachtige diamant), zij hadden onfaalbaar erkend, dat hier geen officiële hulp geboden werd, maar in hen een licht ontstoken werd, dat hen zelf luisterlijk zou maken. Zekere dag speelde de koningin viool voor een stervend vrouwtje: het volk heeft er haar meer om bemind, dan zo zij dat vrouwtje had helpen volgieten met de geleerdste drankjes. En van die liefde heeft het volk betuigd, van die liefde, die misschien levenwekkend is geweest, ik

durf er nauwelijks aan twijfelen, toen zijzelf zo heel ziek moest zijn, en de zeer armen aan het hek van het kasteel te Laken, waar zij verpleegd werd, iedere dag naar haar toestand gingen vragen ...

Goedheid, die schoonheid wordt, als van de heilige Elisabeth.

Het is al begonnen, toen zij, bij het ontploffen van de eerste bom over Antwerpen, haar kinderen naar Engeland in veiligheid bracht, ... en onmiddellijk terugkwam. Het ontbreekt ons, in deze hachelijke tijden, allesbehalve aan sublieme moeders. Geen enkele Belgische vrouw zal één ogenblik hebben gearzeld tussen haar liefde en de nood van het vaderland, toen de tijd gekomen was, dat haar zoon naar het slagveld zou trekken. En, waar die zoon gevallen is, zal niemand kunnen zeggen dat de moeder de rouw niet heeft gedragen met een heldhaftige gelatenheid. Want de dood, zulke dood, heeft een streng, maar een verlokkelijk schoon gelaat gekregen.

Maar deze vrouw, die koningin is, deze moeder van drie koninklijke kinderen, zij heeft heel natuurlijk gedacht: "Zij kunnen nog niet naar de oorlog; zij zijn nog te jong. Maar ik kan ze best vervangen." En zij heeft zich teruggespoed naar de held, die de vader is van haar kinderen, en zij heeft hem geen ogenblik meer verlaten. Zij, de koningin, staat midden in de oorlog, gelijk de koning er staat. En de soldaatjes, die rond de koning, die voor de koning vallen: zij raapt ze op en zij verpleegt ze, en hun bloed vlekt haar schort van liefdezuster, gelijk de rode rozen het schort vlekten van de heilige Elisabeth ...

Men verkoopt thans te Brussel het portret van ons tener en taai koninginnetje in het uniform van pleegzuster, waarop de vierbladige roos bloeit van het Rode Kruis. Ik ken geen schoner portret van haar dan deze onooglijke litho, en het zal haar schoonste blijven. Omdat erin onbedoeld symbolisch is uitgedrukt van deze vrouw de schoonheid, die zonder haar goedheid niet zou bestaan.

20 november.

Ze doen het allemaal: ik heb het ook gedaan.

Ik ben namelijk naar Antwerpen geweest. Niet trouwens zonder de verdoken hoop, tot in Holland te geraken, al wist ik dat dit niet zo gemakkelijk zou zijn.

Ik beken: uit Brussel in Antwerpen te komen is zo'n heroïsche moeilijkheid niet; zelfs zonder paspoort, zoals mijn geval was. Men moet alleen een betere dag kiezen, dan waarop ik vertrok. Dit met het oog op koude voeten ...

Dit jaar is te Brussel de eerste sneeuw gevallen op zondag, 15 november; wat poedersuiker op het Alpijnse landschapje van een speelgoeddoos. Waarna, vier dagen lang, het weer prachtig was. Heden echter, toen ik vertrok, was er de eerste ernstige uitvoering na die summiere algemene repetitie.

Heden: sneeuw. Van acht uur 's ochtends: sneeuw. Tegen een goed dichte, woldikke achtergrond van effen, geelgrauwe lucht: de luie vlokkenval van onontkomelijk te aanvaarden sneeuw, die traag daalt alsof het haar niet kon schelen. Regen is nijdig of hups. En er is soms geestige sneeuw. Ditmaal: nonchalante sneeuw, die er is omdat zij er nu eenmaal is: dom onbevleete sneeuw, die niet eens brutaal weet te zijn; sneeuw die sneeuwt omdat het sneeuwt.

De leegte tussen lucht en aarde wemelt traag ervan, bedaard en zonder geluid. Zij is zo leeg, de leegte, dat de vlokken schijnen te aarzelen, of zij naar omlaag, dan wel weer naar omhoog zouden gaan. Maar zij dalen toch maar, omdat het hun niet kan schelen. Zij zetten zich vast op mijn schouders: hebben zij maar de minste bedoeling? En als ik er overheen glibber, en het gevaar loop te vallen, is het

waarlijk hun schuld niet: ze zijn zo idioot onverschillig, de vadsige en onwichtige vlokken! ...

Aldus fantaseer ik, terwijl ik in de vroege winterochtend over straat loop, onder de sneeuw. Ik ga naar Antwerpen; het is mij niet onaangenaam; en ik ben nog kinderachtig genoeg om mij door de eerste sneeuw niet te laten ontstemmen.

En zo kom ik aan de boot naar Willebroek. Want het is de weg die ik gekozen heb: over water tot in Willebroek; dan lopen tot in Boom, en het stoomtrammetje nemen dat over Rumst naar Antwerpen rijdt: een reisweg die wel te verstaan geheel hypothetisch is. Niets zal beletten dat ik, hetzij te water, hetzij te land, ettelijke uren kan opgehouden worden door de noodwendigheid van Duitse oorlogs- of andere verrichtingen. Om welke redenen het vooral raadzaam is zich met geduld en mondvoorraad te wapenen.

Om kwart voor negen ben ik aan boord. Aan boord is een deel van het dek door zeilen beschut tegen het kwalijke weer. Er is ook een roefje. Wij moeten om negen uur vertrekken. Al kom ik echter een kwartier vóór het vertrekuur, het overzeilde deel zit al vol volk, en in het roefje, waar men allerlei drankjes verkoopt en waar het warm is als in een bakkersoven, stinkt het zo als naar kokend bier, is de vochtige zwoelte zo doortrokken van arabesken beschrijvende tabaksrook, dat ik maar liefst post vat aan de voorplecht, waar ik er ongeveer uit moest zien als Napoleon, hoewel deze vergelijking geen steek houdt, vermits Napoleon die reis einde april ondernam, en het in die tijd niet sneeuwt.

Nu sneeuwt het wel, en onbedaarlijk, hoe dan ook met gezette traagheid. Het water is haast zwart; de lucht grauwer en grauwer; alle gezichtseinders verdoezeld; vooraan een gordijn van rijzende en dalende sneeuw. Eenzaam aan mijn boeg steven ik als door een

Japanse prent. Ik ken de weg heel goed, ben hier wel meer doorgevaren. Maar het reizen maakt het landschap nieuw. En ook wel een beetje de oorlog.

Het sneeuwseizoen veegt de bijzonderheden weg, vereenvoudigt de lijnen, die strenger en edeler worden. En ook de kleur, alleen nog toon, belet versnippering van de indruk, “vervlinding” van het beeld. Het uiterlijk verschijnen wordt aan beide oevers meer effen, daardoor meer groots. En gevolg ervan (dat onnatuurlijk is, daar dergelijke vervlakking eerder de decoratieve zin dan de gemoedelijke aanspreekt), gevolg ervan blijkt te zijn, dat het landschap ditmaal tot ernstige stemming wekt.

Ook wel, ik zegde het: de oorlog. Het reisje van Laken naar Willebroek heeft ruim drie uur geduurd. Het ging langs geteisterde plaatsen: de opgeblazen brug vóór Beigem; sommige buitenwijken over Vilvoorde; hele rijen huizen leeggebrand en stukgeschoten; aan Klein-Willebroek de ontzettende vernieling. Over dat alles nu, over dat verbijsterend geweld: een witte wade. Het geweld lijkt voorbij nu. De oevers zijn bevredigd. Er is haast geen verkeer meer: waar het terug ontwaakt, behelpt het zich met de nederigste middelen. De vernietigde bruggen zijn door overzetponten vervangen. Er heerst een verslagen vrede. En ik herinner mij uit ik weet niet welk Latijns schrijver, “Solitudinem fecerunt, pacem appellabant”.

Intussen sneeuwt het maar: op iedere schouder heb ik een rozig witte piramide staan. En de sneeuw heeft ook werking naar binnen gehad: ik dorst naar hete koffie. Die krijg ik in het walmend roefje. Op dit ogenblik versluisen wij. Terwijl ik koffie slurp, zie ik aan de dichte kademuren dat wij zinken, zinken. Het geeft mij een Dantesk hellevaartsgevoel, terwijl ik met gretigheid die koffie slurp. Het gemoedsleven van een mens kan soms heel gemengd worden ...

Willebroek. Het stilstaan op het bootje had mijn voeten tot ongevoelige kilheid gebracht. Nu moet ik lopen, en wordt het door mijn tenen een onuitstaanbare wriemeling. Ik ga het huis voorbij waar, een kleine twintig jaar geleden, een vriend van mij uit vrijen ging, en waar ik eens kalfskop heb gegeten. Het brengt mij op de gedachte, mijn eerste reisbroodje te nuttigen. In een herberg vind ik, ter begeleiding van dat broodje, een glas portwijn, dat mij moest verwarmen, en er alleen in slaagt mij te doen walgen.

Het sneeuwt niet meer: alleen onder mijn zolen ondervind ik nog de geneugte van sneeuw, nieuwe, verse, kleverige sneeuw, die mijn schoenen in dikke sokken bergt en er onderaan vast gaat zitten in dikke bollen ...

Gelukkig rijdt het trammetje aan, dat mij naar Antwerpen zal brengen. Het trammetje is niet verwarmd. Maar het is warm genoeg om de sneeuw rond onze schoenen te doen smelten. En zo nemen wij een ijsbad. Wij, dat is een arme stakkerd, die werd aangehouden door Duitse onderofficieren omdat hij met een reisduif in een mandje door de straten van Boom liep; het zijn verder diezelfde onderofficieren, die met grote lof spreken over de dagelijkse wijn die hun in deze streken is beschoren; het zijn eindelijk twee kapelannen, de ene die op een geschoren Caruso met het smalst mogelijke voorhoofd gelijkt en met grote zelfingenomenheid en tussen verbrokkelde snijtanden over de krijgsverrichtingen praat, en de andere die, omdat hij er intelligent uit ziet, liever zwijgt en zich houdt aan het roken van ongelooflijk slechte sigaren, die mijn oogleden ontsteken met een vuur ... dat beter onder mijn voeten zou passen.

Aan ons, een nieuw en nog vreemder landschap. Wij rijden met kille bezadigdheid door de steenbakkersstreek. In de horizontale diepten: de kleigroeven, en de oneindig lange droogloodsen onder hun lage dak. Ver: de Schelde. Alle bomen zijn hier afgezaagd geworden. Niets

meer dat vrije natuurlijke groei kan zijn. De mens alleen, en zijn wil, die rechtlijnig is (hoe te willen met goed gevolg, dan in rechtlijnigheid?) hebben hier het uitzicht der dingen bepaald. Een industriële schoonheid is het niet geworden. Wat hier in gewone tijd aan arbeid wordt geleverd, werd reeds door de Egyptenaren voorgedaan. Maar een eerbiedwekkende rechtschapenheid, die als de pracht is van volbrachte plicht. Subjectieve indruk, ik verhaast mij het te zeggen, en die met de werkelijkheid van vooroorlogse toestanden niets gemeen heeft. Indruk die ik trouwens weer aan de sneeuw wijt en dank, dewelke mij deze geometrische harmonie in een onbevlekt blanke, een ongerept zuivere, sobere schoonheid te genieten geeft, en doet denken aan het esthetisch genot dat men aan mathemata kan danken. Een impressie, die Vincent van Gogh hartstochtelijk zou hebben ontroerd, naar ik mij voorstel ...

Wij zijn van 's ochtends negen uur weg. Als wij te Antwerpen aankomen, valt de avond reeds. Aan de Boomse poort laat men ons zonder meer in de stad. Daar merkt men van de sneeuw niets meer, dan modder ...

Antwerpen lijkt mij oneindig verlaten en desolaat en koud.

Maar een half uur nadien land ik aan bij mijn vriend, die drie bommen heeft getrotseerd onder het bombardement, en voor die tijd nog andere verkeerdheden als onschuldig slachtoffer geleden heeft.

En dan wordt Antwerpen voor mij weer bevolkt, gezellig en warm.

Men schrijft ons uit Vlissingen:

De verzending van brieven naar België via Aken, waartoe, naar enige dagen geleden is gepubliceerd, gelegenheid bestond, schijnt niet mogelijk te zijn.

Althans een brief en prentkaart, van het juist adres en aanwijzing voorzien, zijn bij de afzender hier, de eerste zelfs ongeopend teruggekomen. Beiden droegen het stempel "Zurück wegen Kriegszustand."

Men schrijft ons uit Koewacht:

Nu de afsluiting der grenzen zo goed als volledig is, wordt door de Duitse soldaten nauwlettend toegezien en mag niemand meer in of uit België. Toch wagen nog enkelen, door honger gedreven, het naar Nederlands grondgebied te gaan, maar de Duitse schildwachten houden scherp de wacht en schieten op allen, die bij de eerste aanmaning niet blijven staan. Vrijdag zijn er twee kort na elkaar getroffen.

De Tablet bevat een statistiek van de stoffelijke verliezen, die de Duitsers in de 82 eerste dagen van de oorlog aan België hebben toegebracht. De schatting is afkomstig van Henri Masson, advocaat van het hof van beroep te Brussel. Na die tijd zijn de verliezen nog veel groter geworden. De lijst ziet er zo uit:

Luik en omstreken: gebouwen, handel en forten	£ 6.916.000
Tienen: handel en gebouwen	1.104.000
Leuven: universiteit, gebouwen en handel	7.432.000
Aarschot	248.000
Mechelen: kathedraal, kunstwerken enz.	1.532.000
Namen: gebouwen, handel, forten	4.786.400
Dinant (en kastelen langs de rivier)	3.134.000
Charleroi en omstreken: gebouwen en talloze fabrieken	30.632.000
Bergen	136.000
Doornik, Leuze en Ath	100.000
Hasselt, Turnhout en Mol	308.400

Aalst: handel en bedrijf	392.000
Dendermonde	384.000
Schade aan het platteland: oogst, levende have, kastelen en villa's	56.722.800
Antwerpen en omstreken: forten, handel en gebouwen, goederen en levensmiddelen	20.230.000
Staat: gebouwen, spoorwegen, monumenten, bruggen, wegen enz.	48.000.000
Schade veroorzaakt door stoornis van handel, ingetrokken bestellingen, verliezen aan werklozen enz.	40.000.000

Samen	£ 222.057.600
	(F 2.544.691.200)

Het aftreden van von Moltke.

Van bijzondere zijde wordt aan het Handelsblad gemeld, dat von Moltke's aftreden als chef van de generale staf samenhangt met een verschil van mening tussen de keizer en von Moltke. Laatstgenoemde wilde dat het veldtochtplan zich tegen Verdun zou concentreren, dat men daar zou doorbreken om door een noordwaartse beweging de Engelsen tot de terugtocht te dwingen. De keizer daarentegen was voor het plan om noordelijk bij Calais door te breken, en zijn gunsteling, von Falkenhayn, de waarnemende chef van de staf, werkte dit plan uit, met het bekende resultaat van Diksmuide, Ieper en de IJzer.

Er is op dit ogenblik slechts één veldheer, die machtig genoeg is, om niet onder de invloed van de omgeving van de keizer te staan, en is von Hindenburg.